

جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، دوره ۱۲، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

واکاوی فولکلور مادی رنگ بر بستر فرهنگ عصر صفوی مطالعه موردی: مکتب کتاب‌آرایی مشهد، نگاره‌های هفت‌اورنگ

ابراهیم میرزا

فرزانه فرخ‌فر*^۱، زهره طاهر^۲

چکیده

در هر جامعه‌ای، با توجه به نوع باورها و فرهنگ آن، رنگ در زوایای گوناگون زندگی و فعالیت‌های روزمره مردم با رویکردی متفاوت به کار رفته و بازتاب روحیه هر دوره است. همچون ادیبان و نگارگران چیره‌دست ایرانی که از رنگ به مثابه ابزاری کارآمد در تصویرسازی، خیال‌پردازی و انتقال مفاهیم بهره‌جسته‌اند و آثار ادبی هنری بی‌نظیری را در تاریخ ایران خلق کرده‌اند که عناصر آن قابلیت خوانش و درک فرهنگ عامه آن دوران را فراهم می‌سازد، از آن جمله نسخه هفت‌اورنگ جامی است که در مکتب کتاب‌آرایی مشهد دوره صفویه به تصویر درآمده و به هفت‌اورنگ ابراهیم میرزا معروف است. علی‌رغم اهمیت بازشناسی فرهنگ عامه ایرانیان از آثار برجای مانده ادبی و هنری که دارای اهمیت ملی و جهانی‌اند، به نظر می‌رسد تا کنون پژوهشی که کاربرد رنگ را بر بستر فرهنگ ایرانی در نگاره‌های هفت‌اورنگ جامی بررسی کرده باشد، انجام نپذیرفته است. مسئله این است که: عنصر رنگ در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم میرزا بازتاب چه عناصری از فرهنگ عامه و زندگی روزمره ایرانیان در نیمه قرن دهم هجری در دوره صفویه است؟ و کاربرد رنگ در نگاره‌ها، چه رابطه‌ای با فرهنگ عامه و زندگی روزمره درباریان، شهریان، روستاییان، کاروانیان و عشایر در آن روزگار دارد؟ روش این پژوهش مبتنی بر تحلیل انسان‌شناختی و شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای-اسنادی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کاربرد رنگ در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم میرزا، علاوه بر نمایش کیفیت عناصر مادی از قبیل پوشاک، ابزار(ادوات و دست‌بافته‌ها) و بنا، منطبق با فرهنگ عامه و زندگی روزمره مردمان دوره صفویه دوره برخی سنت‌های رفتاری و گفتاری فرهنگ عامه و زندگی روزمره ایرانیان مربوط به طبقات درباری، شهری، روستایی و عشایری را با استفاده از تمایز رنگ متناسب با فضای نگاره نشان داده اما این تمایز رنگ در نمایش زندگی کاروانیان دیده نمی‌شود.

کلید واژه‌ها: هنر صفوی، مکتب مشهد، هفت‌اورنگ ابراهیم میرزا، فرهنگ عامه، فولکلور مادی رنگ

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۲/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۲۴

۱ استادیار گروه پژوهش هنر دانشگاه نیشابور (نویسنده مسئول) farrokhhfar@neyshabur.ac.ir

۲ دانشجوی کارشناسی ارشد. دانشگاه نیشابور- گروه پژوهش هنر ztahr@neyshabur.ac.ir

۱. مقدمه

فرهنگ عامه مشتمل بر تجاربی است که بشر در طول سالیان دراز و در پیچ‌وخم گذرگاه تاریخ، آموخته و می‌تواند نمودار عادات بشری باشد که خاستگاه هنر، ادبیات، فرهنگ و در یک کلمه هویت یک ملت است. در باور ایرانیان، رنگ‌ها معانی و مفاهیم خاص خود را دارند که همین امر سبب‌شده‌گریش و کاربرد رنگ بالاخص در آثار فاخر که توسط گروهی نخبه و استادکار به انجام رسیده، با دقت نظری خاص انجام شود. امروزه این آثار هنری برجسته، علاوه بر جایگاه فنی و کیفیت هنری ارزشمندشان، قابلیت خوانش فرهنگ و بینش مردمان روزگار خود را فراهم می‌سازند. یکی از این آثار فاخر که در عصر صفوی نیمه‌دوم قرن دهم هجری خلق گردید، نسخه مصور هفت‌اورنگ عبدالرحمن جامی است؛ مشتمل بر ۲۸ نگاره که توسط نگارگران برجسته عصر صفوی در کارگاه کتاب‌آرایی سلطان ابراهیم‌میرزا در مشهد، به‌تصویر درآمده است. پژوهش حاضر قصد دارد بازتاب فرهنگ عامه ایرانیان را در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا، با تأکید بر عنصر رنگ مورد بررسی قرار دهد. پرسش این است که عنصر رنگ در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا بازتاب چه عناصری از فرهنگ عامه و زندگی روزمره ایرانیان در دوره صفویه است؟ و کاربرد رنگ در نگاره‌ها چگونه می‌تواند فرهنگ عامه درباریان، شهریان، روستاییان، کاروانیان و عشایر را در نیمه قرن دهم هجری روایت کند؟ هدف، بررسی چگونگی کاربست رنگ بر بستر فرهنگ عامه و زندگی روزمره مردمان دوره صفویه در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا و شناسایی ارتباط فولکورمادی رنگ در نگاره‌ها با کاربرد رنگ در فرهنگ عامه و زندگی روزمره طبقات درباری، شهری، عشایری، روستایی و کاروانیان (فرهنگ و آداب عامه مردم در سفر) در دوره صفویه است. به‌نظر می‌رسد بسیاری از سنت‌های مادی فرهنگ عامه ایرانیان در دوره صفویه به‌وسیله رنگ در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا به تصویر درآمده است و کاربرد رنگ در نگاره‌ها با توجه به‌نوع زندگی درباری، شهری، روستایی، عشایری و کاروانی در دوره صفویه متفاوت است.

۲. پیشینه پژوهش

به‌دلیل ماهیت بین‌رشته‌ای این پژوهش، منابع موجود را در دو دسته بررسی خواهیم کرد: دسته اول پژوهش‌های مربوط به بازتاب فرهنگ عامه و زندگی روزمره ایرانیان در دوره صفویه و در

هفت‌اورنگ جامی است: نبی‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان «بررسی تطبیقی تأثیر فرهنگ بر معماری و طراحی لباس با تمرکز بر مقطع تاریخی دوره صفویه» به تأثیرات عوامل فرهنگی بر بناها و تن‌پوش‌های دوره صفویه می‌پردازند و فرهنگ را به‌عنوان عامل تعیین‌کننده در شکل‌گیری معماری و پوشاک دوره صفویه معرفی می‌کنند، اما کاربرد رنگ را در نگارگری مورد بررسی قرار نداده‌اند. حسن‌زاده (۱۳۹۳) در مقاله «نگاهی به ادبیات عامه در عصر صفوی» معتقد است در دوره صفویه فرهنگ عامه از توجه زیادی برخوردار گشته و مردمی‌شدن ادب و هنر، رونقی به فرهنگ توده بخشیده است. تیرایی (۱۳۹۵) و عرب (۱۳۹۶) نیز در پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد خود با عناوین «بازتاب ایرانیات در هفت‌اورنگ جامی» و «فرهنگ عامه در شعر جامی» به بررسی فرهنگ عامه در هفت‌اورنگ پرداخته‌اند؛ اما این بررسی تنها محدود به حوزه ادبیات فارسی است. دسته دوم، پژوهش‌های مربوط به کاربرد رنگ در نگارگری ایرانی و نسخه‌مصور هفت‌اورنگ جامی است: شروسیمپسون (۱۳۸۲) در کتابی با عنوان «شعر و نقاشی ایرانی، حمایت از هنر ایران»، به بررسی و تحلیل کامل نگاره‌ها با توجه به موقعیت دربار سلطان ابراهیم میرزا و مکتب مشهد پرداخته است، اما این بررسی بازتاب زندگی روزمره ایرانیان آن روزگار نیست. هاشمی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «مطالعه تطبیقی تزئینات معماری در نگاره‌های شاهنامه بایسنقری و هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا» به بررسی معماری ابنیه در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا می‌پردازند. محبی و همکارانش (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی رابطه جایگاه اجتماعی و انتخاب رنگ البسه در نگاره‌های دوره صفویه» به این نکته اشاره می‌کنند که در دوره صفویه هر فرد بسته به طبقه اجتماعی خود، ملزم به رعایت نحوه‌ای خاص از نوع و رنگ پوشش بوده است. شریفی (۱۳۹۶) در مقاله «نقد تطبیقی شعر هفت‌اورنگ عبدالرحمن جامی و نگاره‌های هفت‌اورنگ سلطان ابراهیم‌میرزا» به تطبیق محتوای روایی نگاره‌ها و شعر جامی پرداخته است؛ اما این مقاله نیز به چگونگی کاربرد رنگ پرداخته است. عظیمی‌نژاد و همکارانش (۱۳۹۶) در مقاله «تحلیل ساختاری نگاره‌های هفت‌اورنگ جامی در کارستان هنری سلطان ابراهیم‌میرزا» به تحلیل ساختاری نگاره‌ها پرداخته و نتیجه می‌گیرند که برخی نگاره‌ها دارای ویژگی‌هایی از قبیل تأکیدهای رنگی و ریتم متنوع خطوط می‌باشند اما به کاربرد رنگ در نگاره‌ها بر بستر فرهنگ عامه ایرانیان اشاره‌ای ندارند. در مجموع به‌نظر می‌رسد تاکنون پژوهشی که به واکاوی کاربرد رنگ بر بستر فرهنگ عامه ایرانیان در مصورسازی یکی از نسخ نفیس پرداخته باشد، انجام نشده

است؛ درحالی‌که این بررسی، نه‌تنها دارای ارزش تاریخی است بلکه زمینه‌ساز آشنایی بیشتر با قابلیت‌های بررسی آثار مصور جهت شناسایی فرهنگ و زندگی روزمره مردمان در مقطعی خاص از تاریخ ایران است. از این‌رو این پژوهش با رویکردی متفاوت و جدید به بررسی مظاهر فرهنگ عامه در هنر عصر صفوی می‌پردازد.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از حیث هدف: بنیادین‌توسعه‌ای، روش آن: مبتنی بر تحلیل انسان‌شناختی و شیوه گردآوری اطلاعات: کتابخانه‌ای‌اسنادی است. تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش کیفی است و جهت تفکیک رنگ نگاره‌ها و تعیین سهم هر کدام، از نرم‌افزار «تشخیص سهم رنگ تصویر» (جگو، ۲۰۱۳) و تصاویر برگرفته از نسخه مصور هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا موجود در گالری فریر واشنگتن^۱ استفاده شده است. توجه به این نکته ضروری است که درصد خطای حاصل از کیفیت و رزولوشن^۲ تصاویر به دلیل ماهیت پژوهش حاضر قابل چشم‌پوشی است؛ چرا که تأکید بر کیفیت بصری رنگ‌ها تنها از منظر فرهنگ عامه مورد توجه است و این خطا بر نتایج حاصل تأثیری نخواهد داشت.

۴. مبانی نظری

۴-۱. فرهنگ عامه و زندگی روزمره

فرهنگ عامه را مجموعه‌ای از دانستنی‌ها و اعمال و رفتاری دانسته‌اند که در میان عامه مردم، سینه‌به‌سینه از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. موضوع فرهنگ عامه، پرداختن به جنبه‌های سنتی جامعه، یعنی شیوه‌های اعمال و رفتار و عادات و باورهای سنتی است. در یک طبقه‌بندی کلی، سنت‌هایی که فرهنگ عامه را تشکیل می‌دهد، در سه گروه سنت‌های مادی، سنت‌های رفتاری و سنت‌های گفتاری طبقه‌بندی شده‌اند. در این بین سنت‌های مادی که به مجموعه آثار، ابزار، اشیاء، بناها و کالاهایی گفته می‌شود که از گذشته برجای مانده است و از این حیث که معرف نوع افکار، احساسات و الگوهای رفتاری نسل‌های گذشته و جنبه‌های

۱ نسخه هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا در گالری فریر واشنگتن به شناسه F1946,12 نگهداری می‌شود.

آدرس الکترونیکی موزه: <http://www.freersackler.si.edu>

سنتی جامعه کنونی بوده، قابل توجه است. سنت‌های مادی را به چهار بخش تقسیم می‌کنند: پوشاک، ابزار، بنا و خوراک. سنت‌های رفتاری مجموعه رفتارهایی است که میان عده زیادی از افراد جامعه، مشترک است و ریشه در نظام ارزش‌ها و باورهای آن دارد و در سه گروه رسوم اخلاقی، شیوه‌های قومی و عرف و عادت جای می‌گیرد. سنت‌های گفتاری نیز مجموعه سنت‌هایی است که در باورها، دانش‌ها، ارزش‌ها و نیازهای جامعه ریشه دارد و در قالب کلمات و جملات اظهار می‌شود (فاضلی، ۱۳۸۰: ۸۳). از سویی در صحبت از زندگی روزمره، احساس می‌کنیم با امری آشنا و بدیهی سرو کار داریم اما در واقع، زندگی روزمره کهن‌ترین و فراگیرترین جنبه اجتماعی و فردی زندگی است که بستر روابط انسان و حیات اوست (لاجوردی، ۱۳۸۴: ۱۲۶). در پژوهش حاضر به بررسی چگونگی کاربرد رنگ در نگاره‌ها بر بستر فرهنگ عامه و زندگی روزمره خواهیم پرداخت.

۴-۲. رنگ

رنگ در اندیشه و آرای بسیاری از عرفا و فلاسفه بزرگ ایران ماهیتی نورانی، مثالی و قابل تأویل در جهان ماده دارد که بر عوالم هنرمند مسلمان تأثیرگذار بوده است. از آن میان می‌توان به آرای نجم‌الدین کبری (قرن ۶ ه.ق)، علاءالدوله سمنانی (قرن ۷ و ۸ ه.ق) و شیخ محمود شبستری (قرن ۸ ه.ق) اشاره داشت (مرادخانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸). نجم‌الدین در کتاب «فوائح الجمال» چنین شرح می‌دهد: «رنگ‌ها، رنگ‌های احوال سالک‌اند. بدین‌گونه که رنگ سبز علامت حیات‌دل است، رنگ قرمز (رنگ آتش صاف) نشانه حیات همت است و همت یعنی قدرت و چون آلوده به دود باشد، نشانه شدت و سختی‌های راه است. آبی، رنگ حیات نفس است و زرد رنگ ناتوانی است» (همان: ۹). «نورها، پرده‌های لطیفی هستند که لطیفه‌ها را در برمی‌گیرند و رنگ آن‌ها را بر عارف آشکار می‌کنند تا بدانند که به کدامین گام بالندگی در سفرش رسیده است. رده بدن لطیف، در آستانه زاده شدن، تاریکی و سیاه است؛ سیاهی‌ای که گاه به خاکستری دودی می‌زند. رده جان حیاتی، آبی‌رنگ است. رده دل، سرخ‌رنگ، رده ابرآگاهی سفید؛ رده روح، زرد؛ و رده سیر، سیاه روشن (اسود نورانی) است. رده واپسین که رده مرکز خدایی است، نور سبز درخشان دارد» (کرین، ۱۳۷۹: ۱۷۸). رنگ سبز نزد ایرانیان نشانه خیر و امیدواری و نماد زندگی، آمیزشی از دانش و ایمان و طراوت است و به تعبیر سمنانی، مقامی از وجود انسان نورانی که تصویری از

ذات الهی است، نور سبز درخشان دارد (حسین‌زاده قشلاقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۱). رنگ‌طلایی در نزد عرفا، یکی از مراحل سلوک و نماد خودآگاهی و دریافت فره ایزدی از سوی سالک است (برخورداری، ۱۳۹۱: ۲۷). همچنین ارغوانی رنگی است که در ایران‌باستان جایگاه معنوی ویژه‌ای بین اشراف‌زادگان و بزرگان‌اقوام داشته است (خالدی و همکاران، ۱۳۹۸). لاجورد، سمبل ملکوت و بی‌کرائگی و رحمت‌خداوند است. آبی، نوعی قضاوت درونی در انسان به‌وجود می‌آورد و آدمی را به اندیشیدن درباره‌خود و احساساتش وامی‌دارد (پورعلیخان، ۱۳۸۰: ۷۵). رنگ‌سیاه نشانه‌آخرین مرحله سیر و سلوک و نیست‌شدن سالک در هستی‌خداوند است و به وحدت او با ذات مطلق یگانه اشاره دارد و سفیدی، رنگ روشنایی روز و بی‌تکلفی و عبادت است (مرادخانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳). اهمیت این معانی زمانی آشکار می‌گردد که از منظر فرهنگ به آن‌ها نگریده‌شود. چراکه یکی از مهم‌ترین زمینه‌های شکل‌گیری و کاربرد این معانی‌نمادین، در فرهنگ عامه و زندگی روزمره مردمی‌است که تحت‌تأثیر این باورها و آداب‌ورسوم قرار دارند. رسمی‌شدن مذهب تشیع و رواج اندیشه‌های عرفانی تصوف در دوره صفویه، تأثیر به‌سزایی بر اندیشه و آرای‌عارفان و اندیشمندان مسلمان این دوره از جمله عبدالرحمن جامی داشت که خود متعلق به فرقه نقشبندیه بود. در نظر این‌عارفان، رنگ‌ها هر کدام با دلالت‌های‌ضمنی خود بر مفاهیم معنوی و حکمی اشاره دارند که ریشه در فرهنگ غنی ایرانی دارد (همان: ۲۱).

۲-۴. رنگ در بستر فرهنگ عامه و زندگی روزمره ایرانیان عصر صفوی-نیمه‌دوم

قرن دهم هجری

حامد الگار در کتاب پوشاک در ایران زمین می‌گوید: «در ایران صفوی، عمامه‌ها نوعاً بسیار بزرگ، از پارچه‌های‌الوان و مزین به جواهرات بودند؛ معمولاً از پارچه سفید ضخیم به‌منظور حجم و تمکن بخشیدن به آن، استفاده و با ابریشم یا پارچه زردوزی پوشانده می‌شد. بستن عمامه سبز رنگ از سوی نوادگان پیامبر تحریض می‌گردید. صفویان در رنگ لباس از رنگ‌های متنوع استفاده می‌کردند. زنان، آنگاه که آهنگ بیرون‌شدن از خانه می‌کردند با چادر سفید، سراسر اندام خود را می‌پوشاندند. کفش‌های مرد و زن به رنگ‌های مختلف بود» (نبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۰). رنگ کلاه‌مردان سفید و رنگ چوبک آن‌ها متفاوت بود. این کلاه‌ها همان کلاه قزلباش یا تاج‌حیدری رایج دوره صفویه‌اند که نشانه مذهب شیعه و رنگ اصلی آن قرمز بوده اما در برخی

زمان‌ها رنگ‌های دیگری داشته است (سیدبنکدار، ۱۳۹۵: ۱۹۸). استفاده درست رنگ‌ها و کنتراست، زیبای فرش‌های صفوی و کاربرد لاجورد و طلایی و سبز و قرمز در کنار هم، جلوه خاصی به آن بخشیده و نوعی عرفان، واقع‌نگری و تمرکز اندیشه در آن دیده می‌شود (نوری‌تل‌چاه و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۶۶). این تنوع رنگ در پارچه‌ها هم وجود دارد. قرمزهای گوناگون و آتشین، سبز، زرد، کاهی، صورتی، نارنجی، بنفش، ارغوانی، خاکستری، قهوه‌ای و آبی، رنگ‌هایی بودند که در بافت پارچه‌های صفوی به کار می‌رفتند (حسین‌زاده قشلاقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۶). در دوره صفویه تزیینات داخل و خارج بناها با کاشی هفت‌رنگ صورت گرفته است. از دیگر تزیینات معماری دوره صفوی، نقاشی‌های دیواری است که روی گچ و یا به صورت پرده‌های رنگ روغنی انجام و بر قاب‌های دیوار، نصب می‌شده است (نبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۶). رنگ‌های فیروزه‌ای، لاجوردی و نخودی در بناهای دوره صفوی، که در فرهنگ ایرانیان منشاء آسمانی داشته، انسان مادی را به مرور خاطرات بهشتی که از آن حیوط کرده، فرا می‌خوانند (خوش‌شمیم و همکاران، ۱۳۹۶: ۳).

۳-۴. مکتب کتاب‌آرایی مشهد

خراسان در عصر صفویه اهمیت ویژه‌ای داشت؛ چراکه علاوه بر جایگاه خاص سیاسی و پیشینه فرهنگی خراسان، وجود آستان و بارگاه مقدس امام‌هشتم شیعیان برای خاندان صفوی که تشیع را مذهب رسمی کشور اعلام کرده بودند بر ارزش این ایالت می‌افزود. به دلیل اهمیت این ایالت، حاکمان آن از شاهزادگان نزدیک به شاه صفوی و یا از بزرگان دربار بودند. شاه طهماسب اول صفوی در سال ۹۶۴ هجری برادرزاده خود، ابراهیم میرزا را به حکومت مشهد در خراسان نشانند. شاهزاده ابراهیم میرزا در مشهد کارگاهی هنری بنا نهاد و بسیاری از خوشنویسان و نقاشان را جذب کرد. گردهمایی و همکاری هنرمندان خراسانی و هنرمندان مکتب تبریز صفوی در کارگاه مشهد تحول تصویری جدیدی را در سده دهم هجری ایجاد کرد. در نقاشی‌های مشهد به نکاتی تازه برمی‌خوریم: تأکیدهای رنگی و ریتم متنوع خطوط و لکه‌های سفید حالتی پرجنبش به صحنه بخشیده‌اند، خط‌های نرم منحنی به وضوح برتری یافته‌اند، جوان‌های لاغر با گردن بلند و چهره گرد، صخره‌های قطعه‌قطعه و درختان گره‌دار کهنسال ظاهر شده‌اند (پاکباز، ۱۳۸۸: ۹۴). نظم لکه‌های سفید به‌ویژه در ترکیب‌بندی کلی تصویر حائز اهمیت است. دستارهای سپید که دنباله آن

از یک سو آویزان و یا در زیر زنخدان قرار گرفته و سربندسپید زنان و خطوط سپیدجامگان، ترکیب شگفت‌انگیزی از حرکت خط‌ها و لکه‌های سفید پدید آورده است (شریف‌زاده، ۱۳۷۵: ۱۴۴). در این مکتب، مشهد کاربرد رنگ سبز سیر برای اجرای زمینه‌نگاره‌ها به چشم می‌خورد (آزند، ۱۳۸۴: ۱۵۹).

۴-۴. نسخه هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا

مثنوی هفت‌اورنگ سروده عبدالرحمن جامی شاعر والای عهد تیموریان در قرن نهم هجری. برای اولین بار در نیمه دوم قرن دهم و در کتابخانه حاکم مشهد شاهزاده ابراهیم‌میرزای صفوی به صورت کامل تدوین و مصورسازی شد که دارای ۳۰۴ برگ کاغذ کرم‌رنگ، ۲۸ مجلس مصور، حاشیه‌هایی با تشعیر طلایی و ۹ تذهیب در سرلوح‌های آغاز و خاتمه هر مثنوی است (سیمپسون، ۱۳۸۲: ۱۷ و ۱۸). تصاویر هر دفتر به صورت زیر است: *دفتر اول: سلسله‌الذهب (۶ تصویر)*؛ جوان نورسیده و پیر کاردیده، مرد بدکار و لعن‌شیطان، مردروستایی و الاغ‌محتضر، اندرز پدر به فرزند درباره عشق، موی ستردن درویش در حمام، حمله راهزنان به کاروان عینه و ریا. *دفتر دوم: یوسف و زلیخا (۶ تصویر)*؛ ورود زلیخا به مصر و استقبال مصریان، نجات یوسف در چاه، یوسف و شبانی گله، یوسف و ندیمان زلیخا، شهادت کودک بر معصومیت یوسف، ازدواج یوسف و زلیخا. *دفتر سوم: سبحة‌الابرار (۵ تصویر)*؛ خواب دانای خردمند درباره سعدی، پیرفرزانه و امتناع از پذیرفتن مرغابی اهدایی مرید، عاشق پیر سست‌رای و سقوط از بام، سخاوت مرد عرب، مرد شهری و دزدی او از باغ. *دفتر چهارم: سلامان و آبسال (۲ تصویر)*؛ مجلس سلیمان و بلقیس، سلامان و آبسال در جزیره خوشبختی. *دفتر پنجم: تحفه‌الاحرار (۳ تصویر)*؛ بوسه مرید بر پای مراد، پرواز لاک‌پشت، زنگی و آینه. *دفتر ششم: لیلی و مجنون (۳ تصویر)*؛ مجنون و نخستین نگاه به لیلی، آمدن مجنون نزدیک کاروان لیلی، مجنون در هیئت بز. *دفتر هفتم: خردنامه/اسکندری (۳ تصویر)*؛ معراج پیامبر^(ص)، خسرو شیرین و مرد ماهیگیر، مرگ اسکندر (حسینی، ۱۳۸۵: ۱۶).

۵. جامعه‌آماری

جامعه‌آماری پژوهش حاضر بر نسخه مصور هفت‌اورنگ جامی ابراهیم‌میرزا موجود در گالری فریر واشنگتن تمرکز دارد. بررسی محتوایی نگاره‌ها از بعد فرهنگی-اجتماعی نشان می‌دهد که

به جز نگاره معراج پیامبر^(ص)، می‌توان آن‌ها را در پنج دسته تقسیم‌بندی کرد؛ لذا از هر دسته دو نگاره به صورت هدفمند و با بیشترین تطابق با موضوع انتخاب شدند. نحوه تقسیم‌بندی و نام نگاره‌های منتخب در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. منتخب جامعه آماری (منبع: نگارندگان).

شماره	محتوای فرهنگی-اجتماعی	شماره نگاره‌ها در نسخه	نگاره‌های منتخب برای بررسی
۱	زندگی‌درباری	۱۰، ۱۱، ۱۲ و ۱۸	نگاره ۱۱: شهادت کودک بر معصومیت حضرت یوسف نگاره ۱۸: مجلس سلیمان و بلقیس
۲	زندگی شهری	۳، ۵، ۷، ۱۳، ۱۵ و ۲۰	نگاره ۳: مرد روستایی و الاغ محتضر نگاره ۱۵: عاشق پیر سست‌رای و سقوط از بام
۳	طبیعت و زندگی روستایی	۱، ۴، ۱۴، ۱۷، ۱۹ و ۲۲	نگاره ۴: اندرز پدر به فرزند درباره عشق نگاره ۱۷: مرد شهری و دزدی او از باغ
۴	زندگی عشایری	۲، ۹، ۱۶، ۲۱، ۲۳ و ۲۵	نگاره ۲: مرد بدکار و لعن شیطان نگاره ۲۳: مجنون و نخستین نگاه به لیلی
۵	کاروانیان	۶، ۸، ۲۴، ۲۷ و ۲۸	نگاره ۸: نجات حضرت یوسف از چاه نگاره ۲۴: آمدن مجنون به نزدیک کاروان لیلی

۵-۱. توصیف نگاره‌های منتخب

توصیف نگاره منتخب ۱: شهادت کودک بر معصومیت حضرت یوسف: این نگاره در اندازه ۱۴۰*۲۱۶ میلی‌متر منسوب به شیخ محمد است (جدول ۲) و صحنه‌ای از کاخ عزیز مصر را نشان می‌دهد که در آن کودکی در آغوش مادرش بر بی‌گناهی یوسف شهادت می‌دهد و مانع به زندان رفتن او می‌شود.

توصیف نگاره منتخب ۲: مجلس سلیمان و بلقیس: این نگاره در اندازه ۱۸۷*۲۳۰ میلی‌متر و منسوب به نقاشی ناشناس است و صحنه بر تخت نشستن سلیمان در کنار بلقیس را نشان می‌دهد که انس و جن در خدمت او و خدم‌وحشم بسیار در قصر زیبایش به خدمت مشغولند.

توصیف نگاره منتخب ۳: مرد روستایی و الاغ محتضر: این نگاره در اندازه ۱۴۵*۲۶۳ میلی‌متر و منسوب به میرزاعلی است و روستایی ساده‌دلی را نشان می‌دهد که به شهر آمده تا الاغ

فرتوت خود را بفروشد، اما در بازار شهر متأثر از توصیف مبالغه‌آمیز دلال از او می‌خواهد که الاغش را بفروشد!

توصیف‌نگاره منتخب ۴: عاشق پیر سست‌رای و سقوط از بام: اندازه این نگاره ۱۶۷*۲۳۱ میلی‌متر و منسوب به شیخ محمد است و کتابخانه‌ای را نشان می‌دهد که عاشق پیر بر بالای آن به پشت سر می‌نگرد بلکه جوانی خوشتر از معشوق را ببیند و به جرم این سستی‌رایی توسط وی به پایین پرت و نقش بر زمین شده است.

توصیف‌نگاره منتخب ۵: اندرز پدر به فرزند درباره عشق: این نگاره در اندازه ۱۶۸*۲۶۳ میلی‌متر و منسوب به میرزاعلی است و صحنه باغی‌روستایی را نشان می‌دهد که در آن، پدری پسر را نصیحت می‌کند که در گزینش معشوق، شایسته نیست تنها به زیبایی بیرون توجه کرد بلکه زیبایی درون مهم است.

توصیف‌نگاره منتخب ۶: مرد شهری و دزدی او از باغ: اندازه این نگاره ۱۵۶*۲۴۵ میلی‌متر و منسوب به شیخ محمد است و باغ زیبای روستایی را نشان می‌دهد که به مرد شهری که در حال چیدن بی‌ملاحظه میوه‌های درختان و شکستن شاخ و برگ آنان است تذکر می‌دهد که زحمت او را برباد ندهد.

توصیف‌نگاره منتخب ۷: مرد بدکار و لعن شیطان: اندازه این نگاره ۱۹۰*۲۵۰ میلی‌متر و منسوب به مظفرعلی و صحنه‌ای از زندگی عشایری است. شیطان، مرد بدکاری را که چوب بر پای شتر بسته تا نیت شوم خود را عملی کند، لعنت می‌فرستد که هرگز چنین فکری به ذهن او که شیطان است، خطور نمی‌کرده!

توصیف‌نگاره منتخب ۸: مجنون و نخستین نگاه به لیلی: این نگاره در اندازه ۱۵۶*۲۵۲ میلی‌متر منسوب به شیخ محمد، صحنه‌ای از زندگی عشایری را به تصویر کشیده که در آن مجنون به خیمه لیلی آمده تا او را ببیند.

توصیف‌نگاره منتخب ۹: نجات حضرت یوسف از چاه: این نگاره در اندازه ۲۰۸*۲۴۰ میلی‌متر و منسوب به مظفرعلی است و صحنه اطراق کاروانیان مالک بر سر چاهی که یوسف در آن است را نشان می‌دهد. جبرئیل در داخل چاه، یوسف را به درون دلو آب می‌خواند تا از چاه حسادت برادران وارهد.

توصیف نگاره منتخب ۱۰: آمدن مجنون به نزدیک کاروان لیلی: این نگاره ۱۹۵*۲۳۵ م.م، منسوب به شیخ محمد است که صحنه اطراق کاروان لیلی را نشان می‌دهد و مجنون را که به امید نگاهی نزدیک کاروان لیلی آمده است.

جدول ۲. نگاره‌های منتخب جامعه آماری

نگاره‌های منتخب مربوط به زندگی درباری ↓

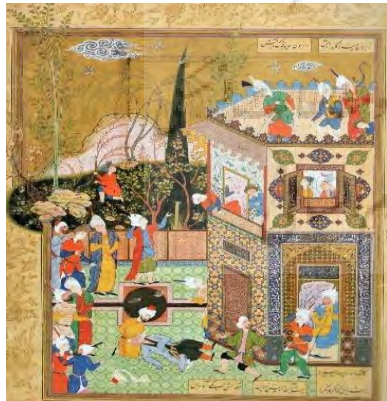

نگاره منتخب ۲: مجلس سلیمان و بلقیس
(همان: ۱۷۰)

نگاره منتخب ۱: شهادت کودک بر معصومیت
یوسف (سیمپسون، ۱۹۹۷: ۱۳۸)

نگاره‌های منتخب مربوط به زندگی شهری ↓

نگاره منتخب ۴: عاشق پیر سست‌رای و سقوط از
بام (همان: ۱۵۶)

نگاره منتخب ۳: مرد روستایی و الاغ محتضر
(همان: ۱۰۰)

ادامه جدول ۲. نگاره‌های منتخب جامعه‌آماری

↓ نگاره‌های منتخب مربوط به زندگی روستایی

نگاره منتخب ۶: مرد شهری و دزدی او از باغ
(همان: ۱۶۵)

نگاره منتخب ۵: اندرز پدر به فرزند درباره عشق
(همان: ۱۰۳)

↓ نگاره‌های منتخب مربوط به زندگی عشایری

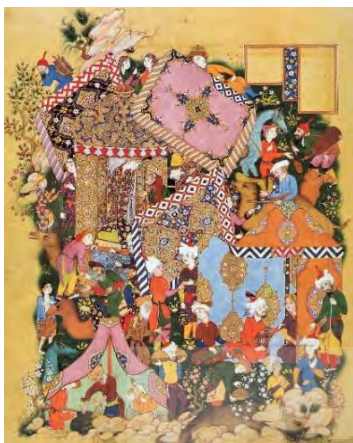
نگاره منتخب ۸: مجنون و نخستین نگاه به لیلی
(همان: ۱۹۴)

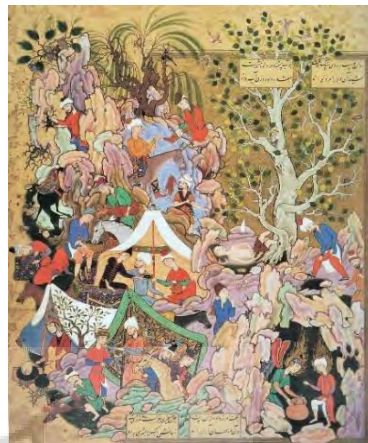
نگاره منتخب ۷: مرد بدکار و لعن شیطان
(همان: ۹۰)

ادامه جدول ۲. نگاره‌های منتخب جامعه آماری

نگاره‌های منتخب مربوط به زندگی کاروانیان ↓

نگاره منتخب ۱۰: آمدن مجنون به نزدیک کاروان
(همان: ۱۹۸)

نگاره منتخب ۹: نجات حضرت یوسف از چاه
(همان: ۱۲۴)

۶. تحلیل نگاره‌ها

برای تحلیل نگاره‌های منتخب، ابتدا تفکیک فام‌نگاره‌ها (جدول ۳) با استفاده از نرم‌افزار «تشخیص سهم‌رنگ تصویر» (جگو، ۲۰۱۳) تعیین شد و سپس هر ۱۰ نگاره براساس مبانی نظری پژوهش و با توجه به سنت‌های مادی فرهنگ عامه، از لحاظ رنگ پوشاک، رنگ بنا، رنگ ابزار(ادوات و دست‌بافته‌ها) و خوراک (در صورت وجود) در پنج بخش زندگی درباری، شهری، روستایی، عشایری و کاروانی مورد تجزیه و تحلیل واقع شدند. مبنای تحلیل رنگ نگاره‌ها همان‌طور که در مبانی نظری پژوهش آمده، آرای عارفان مسلمان ایرانی است که مبین باورها و فرهنگ ایرانی‌اند. در نهایت براساس یافته‌های حاصل به سؤالات تحقیق پاسخ داده شد.

۶-۱. تحلیل نگاره منتخب ۱: شهادت کودک بر معصومیت حضرت یوسف

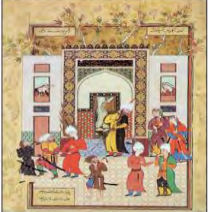
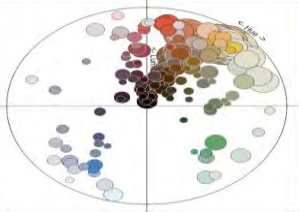

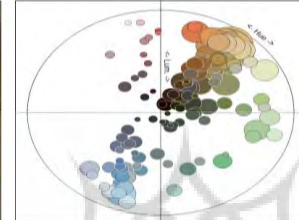
تفکیک فام‌نگاره (جدول ۳) نشان‌دهنده برتری فام‌های طلایی و قرمز در نگاره است. لباس مردان به رنگ‌های قرمز، زرد، نارنجی، قهوه‌ای و سیاه است و کلاهی سفید که همان کلاه‌قزلباشان دوره صفویه است به‌سر دارند و لباس زنان قرمز، آبی، بنفش و سیاه با روبند سفید، چون لباس زنان دوره صفویه است. رنگ لباس یوسف در این نگاره قرمز است و هاله‌ای طلایی

به گرد سر دارد که نشان از مقام معنوی اوست. زلیخا نیز، لباسی قرمز و بالاپوشی سیاه با نقوش طلائی به تن دارد که به‌سختی و پیچیدگی عشق او اشاره می‌کند. لباس‌عزیز مصر زرد با بالاپوشی سیاه است. این همنشینی چشمگیر زرد و سیاه در مرکز نگاره، تردید، ناپاوری و ناتوانی عزیز مصر را نشان می‌دهد. عمارت کاخ با آجرهای نخودی و کاشی‌های سبز و قرمز تزئین شده و تضاد رنگی زیبای حاصل در کنار حاشیه طلائی و لاجوردی ایوان و رنگ نخودی آجرها، چون بناهای دوره صفویه، بر شکوه و معنویت بنا می‌افزاید. بر سردر ورودی کاخ می‌خوانیم: «دیده روشن مباد بی رویت/ قبله خلق طاق ابرویت» که به رنگ قرمز بر زمینه سیاه در وصف معشوق نگاشته شده است.

۶-۲. تحلیل نگاره منتخب ۲: مجلس سلیمان و بلقیس

جدول ۳ تفکیک فام‌نگاره نشان‌می‌دهد که فام‌های طلائی و آبی بیشترند. رنگ لباس مردان، سبز، لاجوردی، قرمز، زرد و آبی و لباس زنان، قرمز، آبی، لاجوردی و زرد است. رنگ لباس سلیمان، سبز با بالاپوشی لاجوردی است و هاله‌ای طلائی به دور سر و رویند سفیدی بر صورت دارد که نشان از مقام والای معنوی اوست. رنگ سبز، همان‌طور که سمنانی می‌گوید، مقامی از وجود انسان نورانی و تصویری از ذات‌الهی است و همین، دلیل تحریض منسوبین به آل نبوت، به پوشیدن رنگ سبز در دوره صفویه را نشان می‌دهد. رنگ لباس بلقیس، آبی با بالاپوشی قرمز و تاجی زرین در کنار سلیمان بر تختی از طلاست و فرشته‌ای در مقابل آنان بر زمین نشسته و بال‌هایی سبز و قرمز و بالاپوشی زرد دارد و نشان از مقام نازل‌تر او نسبت به سلیمان نبی است. دیو یا جنی که در باغ پشت کاخ به‌کار مشغول است، به رنگ سرخ آتش و نماینده سرشت اوست. افراد درون کاخ، لباسی برازنده به‌تن دارند و پیرزن رقع‌به‌دست، لباسی آبی ساده و بالاپوشی خاکی دارد که نیازمندیش را نشان می‌دهد. بنای کاخ با کتیبه‌ای طلائی بر زمینه سیاه بر سردر ورودی و نمای مذهب لاجوردی و طلائی بر زمینه نخودی، کاشی‌های آبی و سبز و موزاییک طلائی کف، حوض آب و فواره طلائی و باغ سرسبز پشت آن، فضایی آراسته در خور پادشاهی سلیمان نبی را نشان می‌دهد. به‌علاوه بر سردر ورودی کاخ می‌خوانیم: «ملک سلیمان مطلب کان کجاست/ ملک همانست سلیمان کجاست» که به رنگ طلائی بر زمینه سیاه است که بر معنای والای آن تأکید می‌کند.

جدول ۳. تفکیک فام نگاره‌های منتخب ۱ و ۲ گروه زندگی درباری (منبع: نگارندگان)

تفکیک فام نگاره		مشخصات نگاره																																								
	<table border="1"> <tbody> <tr><td>[219 108 140]</td><td>88</td></tr> <tr><td>[217 196 148]</td><td>80</td></tr> <tr><td>[219 206 177]</td><td>80</td></tr> <tr><td>[213 187 136]</td><td>76</td></tr> <tr><td>[218 186 133]</td><td>75</td></tr> <tr><td>[223 206 172]</td><td>68</td></tr> <tr><td>[224 217 196]</td><td>67</td></tr> <tr><td>[215 106 150]</td><td>64</td></tr> <tr><td>[221 202 163]</td><td>64</td></tr> <tr><td>[222 197 145]</td><td>60</td></tr> <tr><td>[211 193 150]</td><td>59</td></tr> <tr><td>[204 135 97]</td><td>57</td></tr> <tr><td>[204 172 117]</td><td>56</td></tr> <tr><td>[218 193 145]</td><td>53</td></tr> <tr><td>[218 189 137]</td><td>52</td></tr> <tr><td>[218 190 150]</td><td>51</td></tr> <tr><td>[221 195 141]</td><td>50</td></tr> <tr><td>[160 133 91]</td><td>49</td></tr> <tr><td>[201 182 148]</td><td>41</td></tr> <tr><td>[222 218 206]</td><td>-38</td></tr> </tbody> </table>	[219 108 140]	88	[217 196 148]	80	[219 206 177]	80	[213 187 136]	76	[218 186 133]	75	[223 206 172]	68	[224 217 196]	67	[215 106 150]	64	[221 202 163]	64	[222 197 145]	60	[211 193 150]	59	[204 135 97]	57	[204 172 117]	56	[218 193 145]	53	[218 189 137]	52	[218 190 150]	51	[221 195 141]	50	[160 133 91]	49	[201 182 148]	41	[222 218 206]	-38	۱. شهادت کودک بر معصومیت یوسف، منسوب به شیخ محمد
[219 108 140]	88																																									
[217 196 148]	80																																									
[219 206 177]	80																																									
[213 187 136]	76																																									
[218 186 133]	75																																									
[223 206 172]	68																																									
[224 217 196]	67																																									
[215 106 150]	64																																									
[221 202 163]	64																																									
[222 197 145]	60																																									
[211 193 150]	59																																									
[204 135 97]	57																																									
[204 172 117]	56																																									
[218 193 145]	53																																									
[218 189 137]	52																																									
[218 190 150]	51																																									
[221 195 141]	50																																									
[160 133 91]	49																																									
[201 182 148]	41																																									
[222 218 206]	-38																																									
	<table border="1"> <tbody> <tr><td>[213 179 121]</td><td>167</td></tr> <tr><td>[211 179 123]</td><td>152</td></tr> <tr><td>[210 173 121]</td><td>137</td></tr> <tr><td>[223 190 134]</td><td>132</td></tr> <tr><td>[218 184 124]</td><td>125</td></tr> <tr><td>[215 189 129]</td><td>106</td></tr> <tr><td>[214 180 122]</td><td>101</td></tr> <tr><td>[199 180 105]</td><td>100</td></tr> <tr><td>[217 181 125]</td><td>98</td></tr> <tr><td>[221 189 129]</td><td>98</td></tr> <tr><td>[216 189 110]</td><td>96</td></tr> <tr><td>[215 181 129]</td><td>95</td></tr> <tr><td>[210 177 131]</td><td>81</td></tr> <tr><td>[207 179 135]</td><td>70</td></tr> <tr><td>[180 146 100]</td><td>65</td></tr> <tr><td>[166 202 227]</td><td>56</td></tr> <tr><td>[158 143 92]</td><td>45</td></tr> <tr><td>[146 147 102]</td><td>35</td></tr> <tr><td>[188 145 94]</td><td>54</td></tr> <tr><td>[167 134 96]</td><td>50</td></tr> </tbody> </table>	[213 179 121]	167	[211 179 123]	152	[210 173 121]	137	[223 190 134]	132	[218 184 124]	125	[215 189 129]	106	[214 180 122]	101	[199 180 105]	100	[217 181 125]	98	[221 189 129]	98	[216 189 110]	96	[215 181 129]	95	[210 177 131]	81	[207 179 135]	70	[180 146 100]	65	[166 202 227]	56	[158 143 92]	45	[146 147 102]	35	[188 145 94]	54	[167 134 96]	50	۲. مجلس سلیمان و بلقیس، نقاش ناشناس
[213 179 121]	167																																									
[211 179 123]	152																																									
[210 173 121]	137																																									
[223 190 134]	132																																									
[218 184 124]	125																																									
[215 189 129]	106																																									
[214 180 122]	101																																									
[199 180 105]	100																																									
[217 181 125]	98																																									
[221 189 129]	98																																									
[216 189 110]	96																																									
[215 181 129]	95																																									
[210 177 131]	81																																									
[207 179 135]	70																																									
[180 146 100]	65																																									
[166 202 227]	56																																									
[158 143 92]	45																																									
[146 147 102]	35																																									
[188 145 94]	54																																									
[167 134 96]	50																																									

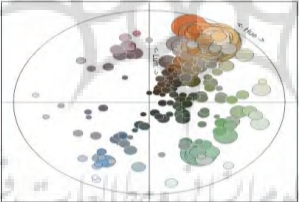
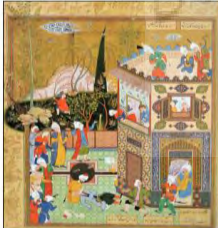
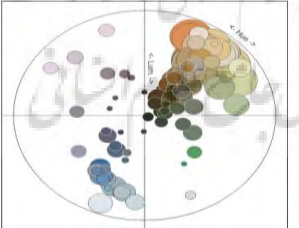
۳-۶. تحلیل نگاره منتخب ۳: مرد روستایی و الاغ محضر

تفکیک فام این نگاره (جدول ۴)، نشان می‌دهد که سوای رنگ طلایی آسمان، سهم فام‌های خاکی و آبی بیشتر است که در زمینه خاکی فضای بازار و آبی فیروزه‌ای نمای کتابخانه به کار رفته است. رنگ لباس مردان، طیف‌های آبی، زرد، نارنجی و اکثراً قرمز و رنگ لباس روستایی آبی ساده و بدون طرح است، که نشانی از سادگی درون اوست. رنگ لباس تنها زن نگاره خاکستری با گل‌های زرد درشت و چادری سفید و همان لباس رایج زنان در دوره صفویه است. نگارگر از نانوایی و کتابخانه برای نمایش فضای شهری استفاده کرده و شلوغی بازار را با کاربرد ریتمیک رنگ قرمز نشان داده است. بنای کتابخانه با کاشی‌های فیروزه‌ای، لاجورد و طلایی و نشان دولتی بر دیوار درونی آن، توجه نگارگر به کاربرد رنگ در بنا را منطبق با بناهای دوره صفویه نشان می‌دهد. دعای کتیبه ورودی برای بقای سلطنت شاه‌طهماسب به رنگ سفید بر زمینه لاجورد و نام سلطان به رنگ طلایی و با عنوان «المظفر شاه‌طهماسب‌الحسینی» است و انتساب به سادات حسینی، دلیل طلایی بودن آن، علاوه بر عنوان شاهی است. روانداز چهارپایان این نگاره به شیوه بافته‌های صفوی، دارای رنگ‌های لاجوردی و قرمز و سبز و طلایی است که نشان‌دهنده جایگاه مهم مرکب در آن زمان است.

۶-۴. تحلیل نگاره منتخب ۴: عاشق پیر سست‌رای و سقوط از بام

ترکیب فام این نگاره (جدول ۴)، سوای طلایی آسمان، سهم بیشتر فام‌های آبی و سبز را برای ایجاد فضای تفکر و آرامش در کتابخانه، نشان می‌دهد. کتابخانه در دو طبقه با بالکن و حیاط به‌عنوان فضای شهری به تصویر درآمده و رنگ‌های متنوع لباس و طرح و نقش پارچه‌ها، نشان‌دهنده طبقه بالای اجتماعی افراد درون آن است. رنگ لباس مردان آبی، سبز، زرد و بیشتر قرمز است و افرادی که قرمز به تن دارند دارای رنگ پوست روشن‌تر و جوان‌تر از بقیه‌اند. دو زن، نگاره لباس‌های قرمز و آبی دارند. رنگ لباس درویش پیر، بالاپوشی خاکستری با زیرجامه‌ای تیره است، خاکستری طبق نظر سمنائی رنگی است که نوسالکان طریق را نشان می‌دهد. معشوق اما لباسی قرمز و بالاپوشی سبز به تن دارد. بنای کتابخانه، آجرهایی نخودی و تذهیب لاجورد، طلایی و سبز و کاشی‌هایی سبز و آبی دارد. بر کتیبه ورودی بنا به رنگ سفید بر زمینه لاجورد، دعایی برای دوام سلطنت و نام شاه‌طهماسب به رنگ طلایی در وسط نوشته شده است. نکته قابل‌توجه، نقاشی‌های دیواری درون عمارت است که رواج این سبک نقاشی در دوره صفویه را همزمان با کاشی هفت‌رنگ در تزئینات بناهای این دوره نشان می‌دهد.

جدول ۴. تفکیک فام نگاره‌های منتخب ۳ و ۴ گروه زندگی شهری (منبع: نگارندگان)

مشخصات نگاره	تفکیک فام نگاره																				
۳. مرد روستایی و الاغ محتضر، منسوب به میرزاعلی	<table border="1"> <tr><td>207 174 110 112</td></tr> <tr><td>218 182 126 110</td></tr> <tr><td>212 170 123 107</td></tr> <tr><td>200 160 116 99</td></tr> <tr><td>190 150 106 91</td></tr> <tr><td>191 149 101 76</td></tr> <tr><td>203 159 103 79</td></tr> <tr><td>197 163 111 74</td></tr> <tr><td>202 147 94 72</td></tr> <tr><td>195 140 92 73</td></tr> <tr><td>206 165 112 67</td></tr> <tr><td>198 158 100 66</td></tr> <tr><td>223 179 123 63</td></tr> <tr><td>185 142 91 61</td></tr> <tr><td>197 157 106 61</td></tr> <tr><td>133 175 152 63</td></tr> <tr><td>175 131 90 60</td></tr> <tr><td>233 162 134 60</td></tr> <tr><td>236 159 101 69</td></tr> <tr><td>207 164 110 59</td></tr> </table>	207 174 110 112	218 182 126 110	212 170 123 107	200 160 116 99	190 150 106 91	191 149 101 76	203 159 103 79	197 163 111 74	202 147 94 72	195 140 92 73	206 165 112 67	198 158 100 66	223 179 123 63	185 142 91 61	197 157 106 61	133 175 152 63	175 131 90 60	233 162 134 60	236 159 101 69	207 164 110 59
207 174 110 112																					
218 182 126 110																					
212 170 123 107																					
200 160 116 99																					
190 150 106 91																					
191 149 101 76																					
203 159 103 79																					
197 163 111 74																					
202 147 94 72																					
195 140 92 73																					
206 165 112 67																					
198 158 100 66																					
223 179 123 63																					
185 142 91 61																					
197 157 106 61																					
133 175 152 63																					
175 131 90 60																					
233 162 134 60																					
236 159 101 69																					
207 164 110 59																					
۴. عاشق پیر سست‌رای و سقوط از بام، منسوب به شیخ محمد	<table border="1"> <tr><td>173 141 80 136</td></tr> <tr><td>171 132 65 120</td></tr> <tr><td>205 195 132 119</td></tr> <tr><td>202 162 101 119</td></tr> <tr><td>190 156 99 110</td></tr> <tr><td>202 162 116 110</td></tr> <tr><td>192 138 62 109</td></tr> <tr><td>199 140 85 102</td></tr> <tr><td>185 139 62 94</td></tr> <tr><td>197 142 65 94</td></tr> <tr><td>215 197 150 89</td></tr> <tr><td>208 157 61 88</td></tr> <tr><td>218 129 50 86</td></tr> <tr><td>201 167 123 84</td></tr> <tr><td>199 128 66 84</td></tr> <tr><td>214 190 140 83</td></tr> <tr><td>181 178 120 80</td></tr> <tr><td>205 190 130 79</td></tr> <tr><td>168 130 68 77</td></tr> <tr><td>200 205 152 76</td></tr> </table>	173 141 80 136	171 132 65 120	205 195 132 119	202 162 101 119	190 156 99 110	202 162 116 110	192 138 62 109	199 140 85 102	185 139 62 94	197 142 65 94	215 197 150 89	208 157 61 88	218 129 50 86	201 167 123 84	199 128 66 84	214 190 140 83	181 178 120 80	205 190 130 79	168 130 68 77	200 205 152 76
173 141 80 136																					
171 132 65 120																					
205 195 132 119																					
202 162 101 119																					
190 156 99 110																					
202 162 116 110																					
192 138 62 109																					
199 140 85 102																					
185 139 62 94																					
197 142 65 94																					
215 197 150 89																					
208 157 61 88																					
218 129 50 86																					
201 167 123 84																					
199 128 66 84																					
214 190 140 83																					
181 178 120 80																					
205 190 130 79																					
168 130 68 77																					
200 205 152 76																					

۶-۵. تحلیل نگاره منتخب ۵: اندرز پدر به فرزند درباره عشق

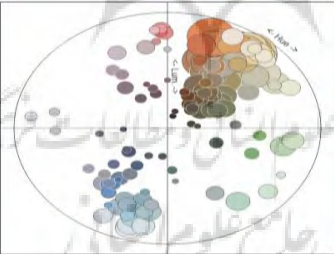
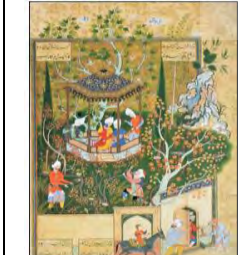
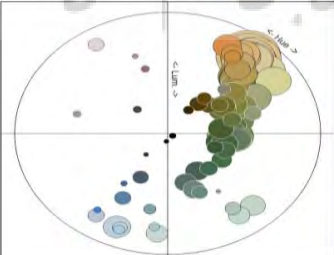
تفکیک فام نگاره (جدول ۵)، نشان می‌دهد که سوای طلایی آسمان و زمینه، سهم فام قرمز بیشتر است، همانطور که در این نگاره سخن از عشق است. رنگ لباس مردان قرمز، قهوه‌ای، زرد و سبز

است. رنگ لباس پدر قهوه‌ای سیر و نشانی از پختگی اوست در مقابل جوانی فرزند که لباسی قرمز به تن دارد. این نگاره باغی‌روستایی را نشان می‌دهد که عمارت کوچک درون آن با موزاییک آبی و فیروزه‌ای و آجر نخودی و حاشیه لاجورد و طلایی ایوان، ساده‌تر از بناهای شهری تصویر شده است. دیوار درونی عمارت صورتی و فردی در حال نوشتن بر آن است. گویا نوشتن یادگاری در قالب شعر و اسامی عشاق، در آن زمان هم رایج بوده است. شطرنج قرمزی که سه مرد آبی‌پوش در حال تفکر در آنند، نمادی از پیچیدگی عشق است. ابزار موسیقی، کتاب و سینی حاوی دو انار سرخ هم به روایت مضمون عشق کمک می‌کند.

۶-۶. تحلیل نگاره منتخب ۶: مرد شهری و دزدی او از باغ

تفکیک فام نگاره در جدول ۵ نشان از برتری استفاده از فام سبز برای بازنمایی صفا و طراوت باغ است. رنگ لباس مردان طیف‌های آبی، قرمز و زرد است و کشاورزان و گدای جلوی در باغ که خوشه طلایی انگور را می‌ستاند، در تضاد آشکار با صاحبان باغ، لباسی با رنگ‌های روشن و ساده به تن دارند. آلاچیق میانه باغ، سقفی لاجورد و طلایی دارد که تداعی آسمان بی‌کران است و فرش درون آن، زمینه صورتی دارد. زین استر زمینه‌ای طلایی و نقوش گیاهی دارد.

جدول ۵. تفکیک فام نگاره‌های منتخب ۵ و ۶ گروه زندگی روستایی (منبع: نگارندگان)

تفکیک فام نگاره		مشخصات نگاره
		۵. اندرز پدر به فرزند درباره عشق، منسوب به میرزاعلی
		۶. مرد شهری و دزدی او از باغ، منسوب به شیخ محمد

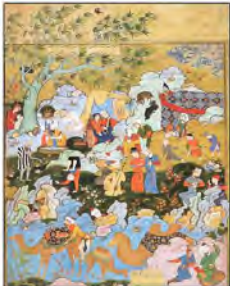
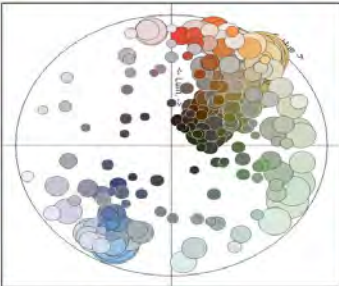

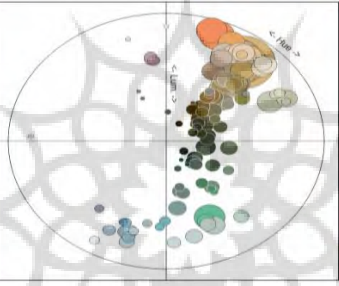
۶-۷. تحلیل نگاره منتخب ۷: مرد بدکار و لعن شیطان

تفکیک فام نگاره (جدول ۶) نشان می‌دهد که سوی رنگ طلایی آسمان و زمینه، فام آبی بیشتر و برای نمایش صخره‌های پیچان و محل اسکان عشایر است. نگارگر برای نمایش عرصه‌های مختلف از رنگ‌های خاکی، سبز تیره، آبی کم‌رنگ و صورتی استفاده کرده است. لباس مردان کرم، سیاه و سفید (چوقا، لباس مردان عشایر) و طیف‌های آبی، قرمز و سبز و لباس زنان قرمز، آبی و سبز است. به‌علاوه نوعی رهایی و لاقیدی در کاربرد رنگ مشاهده می‌شود که بازتاب زندگی کولیان و مطربان در این نگاره است. چادرها دارای زمینه زرد روشن و آبی و طرح‌هایی ساده و تکرار شونده‌اند. روانداز شتران، چون فرش‌های دوره صفویه، زمینه لاجورد و حاشیه طلایی دارند. شیطان با روی سیاه و کلاه قرمز، نمادی از تاریکی درون و گمراهی، نشان داده شده است.

۶-۸. تحلیل نگاره منتخب ۸: مجنون و نخستین نگاه به لیلی

با توجه به تفکیک رنگ نگاره (جدول ۶)، سوی طلایی آسمان و زمینه، کثرت فام قرمز، مضمون عشق را تداعی می‌کند. رنگ لباس مردان بیشتر طیف‌های قرمز، زرد، آبی و سبز و لباس زنان زرد، آبی و سبز است. رنگ لباس قیس (مجنون)، آبی و طبق نظر کبری، آبی رنگ حیات نفس است. رنگ آبی لباس قیس نشان می‌دهد او هنوز در ابتدای مسیر سلوک است، چنانکه رنگ لباس لیلی هم در این نگاره زرد است. تقابل ازدهای آبی و عنقای زرد بر پوشش آلاچیق، هم‌رنگ لباس قیس و لیلی و نقش فرشته‌های رنگین در لایه درونی خیمه، اتفافی آسمانی را تداعی می‌کند که در شرف وقوع است. در این نگاره، رنگ‌های سبز تیره، خاکی و ارغوانی برای تمایز عرصه‌ها استفاده شده است.

جدول ۶. تفکیک فام نگاره‌های منتخب ۷ و ۸ - گروه زندگی عشایری (منبع: نگارندگان)

تفکیک فام نگاره		مشخصات نگاره																																								
		<table border="1"> <tr><td>[230 199 139]</td><td>69</td></tr> <tr><td>[204 154 94]</td><td>69</td></tr> <tr><td>[232 196 129]</td><td>69</td></tr> <tr><td>[211 160 94]</td><td>66</td></tr> <tr><td>[203 178 127]</td><td>56</td></tr> <tr><td>[225 190 131]</td><td>54</td></tr> <tr><td>[151 189 219]</td><td>51</td></tr> <tr><td>[216 187 117]</td><td>51</td></tr> <tr><td>[232 201 142]</td><td>49</td></tr> <tr><td>[217 163 100]</td><td>48</td></tr> <tr><td>[225 200 152]</td><td>48</td></tr> <tr><td>[212 185 127]</td><td>47</td></tr> <tr><td>[233 203 140]</td><td>47</td></tr> <tr><td>[211 164 97]</td><td>46</td></tr> <tr><td>[236 207 153]</td><td>46</td></tr> <tr><td>[146 186 218]</td><td>45</td></tr> <tr><td>[208 153 99]</td><td>44</td></tr> <tr><td>[182 158 94]</td><td>42</td></tr> <tr><td>[214 181 111]</td><td>42</td></tr> <tr><td>[213 177 100]</td><td>40</td></tr> </table>	[230 199 139]	69	[204 154 94]	69	[232 196 129]	69	[211 160 94]	66	[203 178 127]	56	[225 190 131]	54	[151 189 219]	51	[216 187 117]	51	[232 201 142]	49	[217 163 100]	48	[225 200 152]	48	[212 185 127]	47	[233 203 140]	47	[211 164 97]	46	[236 207 153]	46	[146 186 218]	45	[208 153 99]	44	[182 158 94]	42	[214 181 111]	42	[213 177 100]	40
[230 199 139]	69																																									
[204 154 94]	69																																									
[232 196 129]	69																																									
[211 160 94]	66																																									
[203 178 127]	56																																									
[225 190 131]	54																																									
[151 189 219]	51																																									
[216 187 117]	51																																									
[232 201 142]	49																																									
[217 163 100]	48																																									
[225 200 152]	48																																									
[212 185 127]	47																																									
[233 203 140]	47																																									
[211 164 97]	46																																									
[236 207 153]	46																																									
[146 186 218]	45																																									
[208 153 99]	44																																									
[182 158 94]	42																																									
[214 181 111]	42																																									
[213 177 100]	40																																									
		<table border="1"> <tr><td>[206 169 105]</td><td>287</td></tr> <tr><td>[204 162 104]</td><td>184</td></tr> <tr><td>[204 165 98]</td><td>168</td></tr> <tr><td>[200 163 98]</td><td>146</td></tr> <tr><td>[201 161 99]</td><td>134</td></tr> <tr><td>[188 149 81]</td><td>99</td></tr> <tr><td>[159 135 66]</td><td>92</td></tr> <tr><td>[201 173 141]</td><td>90</td></tr> <tr><td>[209 174 113]</td><td>84</td></tr> <tr><td>[217 176 123]</td><td>84</td></tr> <tr><td>[234 126 67]</td><td>83</td></tr> <tr><td>[192 165 124]</td><td>78</td></tr> <tr><td>[189 156 88]</td><td>72</td></tr> <tr><td>[152 134 80]</td><td>68</td></tr> <tr><td>[204 166 112]</td><td>68</td></tr> <tr><td>[240 121 69]</td><td>66</td></tr> <tr><td>[197 151 85]</td><td>66</td></tr> <tr><td>[178 172 133]</td><td>64</td></tr> <tr><td>[211 150 85]</td><td>64</td></tr> <tr><td>[218 182 121]</td><td>64</td></tr> </table>	[206 169 105]	287	[204 162 104]	184	[204 165 98]	168	[200 163 98]	146	[201 161 99]	134	[188 149 81]	99	[159 135 66]	92	[201 173 141]	90	[209 174 113]	84	[217 176 123]	84	[234 126 67]	83	[192 165 124]	78	[189 156 88]	72	[152 134 80]	68	[204 166 112]	68	[240 121 69]	66	[197 151 85]	66	[178 172 133]	64	[211 150 85]	64	[218 182 121]	64
[206 169 105]	287																																									
[204 162 104]	184																																									
[204 165 98]	168																																									
[200 163 98]	146																																									
[201 161 99]	134																																									
[188 149 81]	99																																									
[159 135 66]	92																																									
[201 173 141]	90																																									
[209 174 113]	84																																									
[217 176 123]	84																																									
[234 126 67]	83																																									
[192 165 124]	78																																									
[189 156 88]	72																																									
[152 134 80]	68																																									
[204 166 112]	68																																									
[240 121 69]	66																																									
[197 151 85]	66																																									
[178 172 133]	64																																									
[211 150 85]	64																																									
[218 182 121]	64																																									

۹-۶. تحلیل نگاره منتخب ۹: نجات حضرت یوسف از چاه

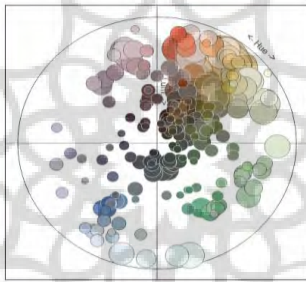

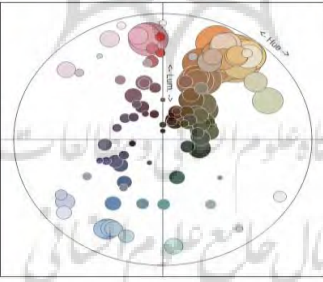
تفکیک رنگ نگاره (جدول ۷)، نشان می‌دهد که سوای طلایی آسمان و زمینه، فام ارغوانی بیشتر است که فضای معنوی خاصی را به نگاره بخشیده است. رنگ لباس مردان، طیف‌هایی از قرمز، آبی، زرد و سیاه است. لباس تنها زن نگاره، سرخ و زرد است. لباس یوسف قرمز با زیرجامه‌ای ارغوانی و رنگ لباس جبرئیل سبز با بال‌هایی قرمز است و هر دو هاله‌ای طلایی به گرد سر دارند که همگی بر مقام معنوی آنها دلالت دارند. رنگ چادرها سفید و سبز و به‌ویژه لایه درونی یکی از چادرها دارای طرح عنقااست. متکا، دست‌بافته‌ها و زین حیوانات چون بافته‌های صفوی، لاجورد و طلایی است.

۱۰-۶. تحلیل نگاره منتخب ۱۰: آمدن مجنون به نزدیک کاروان لیلی

تفکیک فام نگاره (جدول ۷)، نشان می‌دهد که فام صورتی بیشتر استفاده شده است. تضاد رنگی آبی و صورتی در این نگاره برای تمایز خیمه مردان و زنان استفاده شده است. رنگ لباس مردان

طیف‌هایی از قرمز، بنفش، زرد و آبی و لباس زنان قرمز، طلایی، سبز و آبی است. لباس‌های فاخر مردان و زنان در این نگاره نشان از تمکن مالی و اصالت قبیله لیلی دارد. رنگ لباس لیلی قرمز با گل‌هایی طلایی و در تضاد با لباس مجنون که نیمه‌برهنه با بالاپوش آبی ساده است. رنگ آلاچیق و خیمه‌ها و سایبان‌ها، لاجورد، طلایی، آبی و صورتی با طرح‌هایی فاخر است. تعدد رنگ‌های به‌کاررفته در لباس افراد و خیمه و سایبان‌ها همگی بر تمکن مالی کاروان دلالت دارند. خدمه لباس‌هایی ساده و تکرنگ به‌تن دارند و درحال آورد و برد ظروف طلایی رنگ غذا و پختن و رسیدگی به استرها هستند.

جدول ۷. تفکیک فام نگاره‌های منتخب ۹ و ۱۰ گروه زندگی کاروانیان (منبع: نگارندگان)

تفکیک فام نگاره		مشخصات نگاره																																								
		<table border="1"> <tr><td>[199.171.132]</td><td>100</td></tr> <tr><td>[208.175.129]</td><td>90</td></tr> <tr><td>[194.160.111]</td><td>87</td></tr> <tr><td>[207.178.133]</td><td>78</td></tr> <tr><td>[195.161.118]</td><td>72</td></tr> <tr><td>[165.139.90]</td><td>63</td></tr> <tr><td>[199.171.138]</td><td>60</td></tr> <tr><td>[172.139.97]</td><td>58</td></tr> <tr><td>[173.140.105]</td><td>57</td></tr> <tr><td>[213.182.147]</td><td>54</td></tr> <tr><td>[207.178.150]</td><td>53</td></tr> <tr><td>[240.189.165]</td><td>52</td></tr> <tr><td>[216.192.130]</td><td>52</td></tr> <tr><td>[166.131.97]</td><td>49</td></tr> <tr><td>[196.173.146]</td><td>48</td></tr> <tr><td>[155.121.81]</td><td>47</td></tr> <tr><td>[217.188.132]</td><td>47</td></tr> <tr><td>[212.181.172]</td><td>46</td></tr> <tr><td>[205.177.118]</td><td>45</td></tr> <tr><td>[216.191.138]</td><td>45</td></tr> </table> ۹. نجات حضرت یوسف از چاه، منسوب به مظفرعلی	[199.171.132]	100	[208.175.129]	90	[194.160.111]	87	[207.178.133]	78	[195.161.118]	72	[165.139.90]	63	[199.171.138]	60	[172.139.97]	58	[173.140.105]	57	[213.182.147]	54	[207.178.150]	53	[240.189.165]	52	[216.192.130]	52	[166.131.97]	49	[196.173.146]	48	[155.121.81]	47	[217.188.132]	47	[212.181.172]	46	[205.177.118]	45	[216.191.138]	45
[199.171.132]	100																																									
[208.175.129]	90																																									
[194.160.111]	87																																									
[207.178.133]	78																																									
[195.161.118]	72																																									
[165.139.90]	63																																									
[199.171.138]	60																																									
[172.139.97]	58																																									
[173.140.105]	57																																									
[213.182.147]	54																																									
[207.178.150]	53																																									
[240.189.165]	52																																									
[216.192.130]	52																																									
[166.131.97]	49																																									
[196.173.146]	48																																									
[155.121.81]	47																																									
[217.188.132]	47																																									
[212.181.172]	46																																									
[205.177.118]	45																																									
[216.191.138]	45																																									
		<table border="1"> <tr><td>[211.171.110]</td><td>175</td></tr> <tr><td>[214.177.125]</td><td>123</td></tr> <tr><td>[216.162.94]</td><td>120</td></tr> <tr><td>[204.171.119]</td><td>104</td></tr> <tr><td>[204.168.127]</td><td>102</td></tr> <tr><td>[216.139.76]</td><td>98</td></tr> <tr><td>[222.137.74]</td><td>96</td></tr> <tr><td>[201.151.98]</td><td>96</td></tr> <tr><td>[198.146.86]</td><td>96</td></tr> <tr><td>[170.129.84]</td><td>81</td></tr> <tr><td>[241.150.157]</td><td>84</td></tr> <tr><td>[184.145.94]</td><td>80</td></tr> <tr><td>[174.124.76]</td><td>80</td></tr> <tr><td>[209.164.99]</td><td>79</td></tr> <tr><td>[184.109.74]</td><td>79</td></tr> <tr><td>[217.196.161]</td><td>73</td></tr> <tr><td>[202.150.89]</td><td>71</td></tr> <tr><td>[172.102.60]</td><td>70</td></tr> <tr><td>[136.93.67]</td><td>68</td></tr> <tr><td>[230.199.132]</td><td>68</td></tr> </table> ۱۰. آمدن مجنون به نزدیک کاروان لیلی، منسوب به شیخ محمد	[211.171.110]	175	[214.177.125]	123	[216.162.94]	120	[204.171.119]	104	[204.168.127]	102	[216.139.76]	98	[222.137.74]	96	[201.151.98]	96	[198.146.86]	96	[170.129.84]	81	[241.150.157]	84	[184.145.94]	80	[174.124.76]	80	[209.164.99]	79	[184.109.74]	79	[217.196.161]	73	[202.150.89]	71	[172.102.60]	70	[136.93.67]	68	[230.199.132]	68
[211.171.110]	175																																									
[214.177.125]	123																																									
[216.162.94]	120																																									
[204.171.119]	104																																									
[204.168.127]	102																																									
[216.139.76]	98																																									
[222.137.74]	96																																									
[201.151.98]	96																																									
[198.146.86]	96																																									
[170.129.84]	81																																									
[241.150.157]	84																																									
[184.145.94]	80																																									
[174.124.76]	80																																									
[209.164.99]	79																																									
[184.109.74]	79																																									
[217.196.161]	73																																									
[202.150.89]	71																																									
[172.102.60]	70																																									
[136.93.67]	68																																									
[230.199.132]	68																																									

۷. تحلیل یافته‌ها

در این بخش ابتدا به مقایسه چگونگی کاربرد رنگ بر بستر فرهنگ عامه و زندگی روزمره پنج گروه درباری، شهری، روستایی، عشایری و کاروانی پرداخته شده و سپس این پنج دسته مورد قیاس قرار خواهند گرفت.

۷-۱. مقایسه تحلیل رنگ دو نگاره منتخب ۱ و ۲ زندگی درباری

همانطور که در جدول ۳ مشخص شده است، فام‌های نسبتاً مشابهی در دو نگاره به‌کار رفته است. تذهیب لاجورد و طلایی و آجرهای نخودی بنای کاخ مشابه‌اند و رنگ‌های متنوعی برای لباس مردان و زنان استفاده شده که لباس‌هایی فاخر و درخور درباریان را نشان می‌دهد. مقام بالای دنیوی عزیز مصر با ترکیب چشمگیر زرد و سیاه و مقام معنوی سلیمان نبی با ترکیب سبز و لاجوردی نشان داده شده و زلیخا و بلقیس هر دو لباس قرمز، که نشانه معشوق است، به‌تن دارند، اما تفاوت رنگ بالاپوش سیاه زلیخا و زیرجامه آبی بلقیس شاید نشان از شأن درونی این دو باشد. همچنین در نگاره اول که فضای جنجالی اتهام و خیانت را به‌تصویر کشیده برتری فام قرمز و در نگاره دوم که آرامش ملک سلیمان را نشان می‌دهد، برتری فام آبی مشهود است. حتی در رنگ قرمز خط کتیبه‌ای که بر سردر ورودی کاخ عزیز مصر بر زمینه سیاه نوشته شده و رنگ طلایی عبارتی که بر کتیبه سردر ورودی کاخ سلیمان قرار دارد، تفاوت معنایی قابل دریافتی وجود دارد که اولی در وصف معشوق زمینی از زبان عاشق و دومی اشاره به کلام خداوند در وصف فانی بودن دنیای مادی است!

۷-۲. مقایسه تحلیل رنگ دو نگاره منتخب ۳ و ۴ زندگی شهری

جدول ۴ تفکیک فام‌ها، تشابه بسیاری را بین فام‌های به‌کارگرفته شده در دو نگاره نشان می‌دهد. رنگ لباس افراد بسیار متنوع و اکثر پارچه‌ها دارای نقوش تزئینی با رنگ‌های طلایی‌اند. برخلاف دیگر افراد حاضر در این دو نگاره که زندگی مردم شهری را به‌تصویر کشیده‌اند، رنگ لباس مرد روستایی در نگاره اول، آبی ساده و در نگاره دوم، درویش، خاکستری ساده است. لباس افراد در کتابخانه فاخرتر از افراد بازار است. رنگ و محتوای کتیبه بنای کتابخانه در هر دو نگاره، دعایی به رنگ سفید بر زمینه لاجورد با رنگ طلایی نام سلطان با لقب حسینی است. نگاره اول، شلوغی بازار را با برتری فام قرمز و نگاره دوم فضای آرام کتابخانه را با برتری فام آبی نشان می‌دهد.

۷-۳. مقایسه تحلیل رنگ نگاره‌های منتخب ۵ و ۶ زندگی روستایی و طبیعت

این دو نگاره فضایی روستایی و طبیعت باغی زیبا را نشان می‌دهند، بنابراین فام سبز سهم‌زیادی در هر دو دارد که از ویژگی‌های نگارگری مکتب مشهد است. رنگ‌های قرمز نگاره اول، نماینده

۱ اشاره دارد به قرآن کریم، آیه ۱۷ سوره مبارکه اعلی: وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى.

مضمون عشق و رنگ‌های بهشتی سبز و لاجورد نگاره دوم نشان طراوت باغ است. بنا در هر دو نگاره، رنگ‌ها و تزئینات بسیار ساده‌ای دارد اما بازهم ترکیبی از لاجورد و طلایی و نخودی است. رنگ صورتی دیوار درونی عمارت نگاره اول، فضای لطیف عاشقانه‌ای را نشان می‌دهد که در نگاره دوم در فرش‌صورتی نمایان شده است. در رنگ لباس افراد، قرمز، نماینده جوانی، خامی و عشق و آبی، نماینده تفکر و لاجوردی به نشانه تمکن مادی استفاده شده است. عناصری چون شطرنج قرمز و خوشه طلایی انگور هر دو در معنایی نمادین (عشق و پربلندی باغ) به کار رفته‌اند.

۴-۷. مقایسه تحلیل رنگ نگاره‌های منتخب ۷ و ۸ نماینده زندگی عشایری

مقایسه فام غالب در دو نگاره که زندگی عشایری را به تصویر کشیده‌اند، یکی از ویژگی‌های مکتب نگارگری مشهد در استفاده از رنگ سبز سیر و رنگ‌های آبی روشن و ارغوانی برای صخره‌های پیچان را نشان می‌دهد. به علاوه رنگ و طرح استفاده شده در لباس‌های افراد این دو نگاره ساده‌تر و متناسب با زندگی عشایری است همانطور که در نگاره اول هم فردی چوقا به تن دارد که لباس سیاه و سفید مخصوص عشایر است. تمایز عرصه‌ها در زندگی عشایری نیز با تمایز رنگ‌ها نشان داده شده و مضمون عاشقانه نگاره دوم، کثرت کاربرد رنگ قرمز را سبب شده است.

۵-۷. مقایسه تحلیل رنگ نگاره‌های منتخب ۹ و ۱۰ زندگی کاروانی

مقایسه فام‌های مورد استفاده در این دو نگاره نشان می‌دهد که شباهت چندانی بین دو نگاره که نماینده آداب سفر و کاروانیان باشد، وجود ندارد. در واقع نگارگر در رنگ‌ها مضمون سفر را در نظر نگرفته و بیشتر به طبقه اجتماعی یا مقام معنوی افراد توجه کرده است. رنگ‌های ارغوانی صخره‌ها در نگاره اول، فضای معنوی ماجرای در شرف وقوع را نشان می‌دهد و رنگ‌های لاجورد، طلایی و صورتی بسیار در نگاره دوم، نمایانگر تجمل و تمکن و فضای لطیف زنانه کاروان لیلی است.

۶-۷. مقایسه کاربرد رنگ در نگاره‌ها

مقایسه کلی کاربرد رنگ در نگاره‌ها نشان می‌دهد که نگارگران مکتب مشهد در نمایش زندگی درباری، شهری، روستایی و عشایری، از تمایز رنگ متناسب با فضای نگاره استفاده کرده‌اند اما تمایزی در کاربرد رنگ زندگی کاروانی دیده نمی‌شود. این تمایزها به شرح زیر است:

- فام برتر طلایی و رنگ و طرح‌های فاخر لباس افراد و کاربرد لاجورد و طلایی بسیار در تذهیب و تزئینات بنا در نگاره‌های نماینده زندگی درباری؛
- فام برتر قرمز و آبی برای نمایش شلوغی بازار و آرامش کتابخانه و رنگ و طرح‌های متنوع لباس مردان و زنان متناسب با فضای شهری نگاره، بازنمایی ناوایی و کتابخانه به مثابه نمادهای شهری؛
- فام برتر سبز تیره برای نمایش صفا و طراوت باغ، رنگ و طرح‌های بسیار ساده لباس کشاورزان و تزئینات بسیار ساده بنای کوچک باغ؛
- فام برتر آبی و ارغوانی در رنگ صخره‌ها و نمایش عرصه‌های مختلف با رنگ‌های متفاوت، خیمه‌هایی با طرح و رنگ ساده و نقوش سنتی، کاربرد آزادانه رنگ در لباس افراد با توجه به شیوه‌های قومی زندگی عشایری. از سویی فام برتر قرمز و صورتی در نگاره‌های نماینده زندگی کاروانیان تنها به مضمون عاشقانه نگاره اشاره دارد و کاربرد رنگ تمایزی مرتبط با آداب و رسوم سفر ندارد.
- به‌علاوه برخی سنت‌های رفتاری (آداب و رسوم، شیوه‌های قومی، عرف و عادت)، با تمایز رنگ در دسته‌های مختلف فوق نشان داده شده است. از جمله انتخاب رنگ لباس متنوع مردان و زنان در زندگی روزمره که گاه نشانی از طبقه اجتماعی، تمکن مالی، مقام معنوی، عشق، جوانی و خامی منطبق با فرهنگ عامه و زندگی روزمره ایرانیان دوره صفویه است، استفاده از روبند سفید زنان، نیم‌تاج طلایی و چادر سفید همانگونه که در عرف لباس زنان دوره صفوی دیده می‌شود، رسم استفاده از عمامه سفید قزلباش که نمادی از پذیرش مذهب تشیع است، رنگ سبز لباس انبیا و جبرئیل که هنوز در بین سادات رایج است و کاربرد رنگ‌های خاص به شیوه قومی چون رنگ سیاه و سفید لباس عشایر، رنگ لاجورد و طلایی و نقوش گیاهی الوان فرش‌ها، دست‌بافته‌ها و پارچه‌های خیمه و چادرهای عشایری چون طرح و نقش‌های رایج فرش، بافته‌ها و پارچه صفوی و شیوه معماری و استفاده از کاشی هفت رنگ و رنگ‌های فیروزه‌ای، لاجورد، طلایی و نخودی و دیوارنگاره دیوارهای درونی منطبق با سبک معماری اصفهانی دوره صفویه، همه و همه بازتاب سنت‌های رفتاری فرهنگ عامه است که به مدد رنگ در نگاره‌ها به تصویر درآمده‌اند. به‌علاوه می‌توان گفت برخی سنت‌های گفتاری فرهنگ عامه نیز در رنگ نگاره‌ها دیده می‌شود، چون رنگ طلایی، قرمز و سفید عباراتی که در میان عامه رایج بوده‌اند و به

رنگ‌هایی نمادین (سفید برای نمایش نورانی دعا و طلایی برای عنوان شاه با لقب حسینی و قرمز برای عبارات عاشقانه) جهت دعا، تعویذ، کلام عاشقانه، یادگارنویسی و ... بر سردر ورودی و دیوار بناهای موجود در نگاره‌ها بر زمینه لاجورد، سیاه و صورتی نقش بسته‌اند.

۸. نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر به بررسی کاربرد رنگ بر بستر فرهنگ عامه و زندگی روزمره مردمان دوره صفویه در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا پرداختیم. با تجزیه تحلیل یافته‌های حاصل از پژوهش، در پاسخ به سؤال اول می‌توان گفت که کاربرد رنگ در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا، همسو با فرضیه اول تحقیق، علاوه بر نمایش عناصرمادی از قبیل پوشاک، ابزار (ادوات و دست‌بافته‌ها) و بنا، منطبق با فرهنگ عامه و زندگی روزمره مردمان دوره صفویه، برخی سنت‌های رفتاری فرهنگ عامه شامل آداب و رسوم، عرف و عادات و شیوه‌های قومی آن دوره را نیز بیان می‌کند. در پاسخ به سؤال دوم می‌توان گفت تحلیل یافته‌های حاصل از مقایسه کاربرد رنگ در نگاره‌های منتخب پنج دسته که عبارتند از نگاره‌های زندگی‌درباری، شهری، روستایی، عشایری و کاروانی نشان می‌دهد که نگارگران مکتب مشهد در نمایش سنت‌های مادی، رفتاری و گفتاری فرهنگ عامه و زندگی روزمره ایرانیان در نگاره‌های نماینده زندگی‌درباری، شهری، روستایی و عشایری، از تمایز رنگ متناسب با فضای نگاره استفاده کرده‌اند، اما تمایزی در کاربرد رنگ زندگی کاروانیان دیده نمی‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. قرآن کریم
۲. آزند، یعقوب. (۱۳۸۴). *سیمای سلطان محمد نقاش*. تهران: فرهنگستان هنر.
۳. برخوردار، راهله. (۱۳۹۱). *بررسی مفهوم نور و رنگ (طلایی) در خاوران‌نامه*. دانشکده هنرهای تجسمی، اصفهان: دانشگاه هنر.
۴. پاکباز، رویین. (۱۳۸۸). *نقاشی ایرانی از دیرباز تا امروز*. تهران: زر و سیمین.
۵. پورعلیخان، هانیه. (۱۳۸۰). *دنیای اسرارآمیز رنگ‌ها*. تهران: هزاران.
۶. تبرایی، اکرم. (۱۳۹۵). *بازتاب ایرانیات در هفت‌اورنگ جامی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشکده ادبیات، سمنان: دانشگاه سمنان.
۷. حسن‌زاده، شهریار. (۱۳۹۳). «نگاهی به ادبیات عامیانه در عصر صفوی». *بهارستان سخن*، ش ۲۶، ۲۴۸-۲۲۱.
۸. حسینی، مهدی. (۱۳۸۵). «هفت‌اورنگ (جامی به روایت تصویر)». کتاب ماه هنر. ۱۹-۶.
۹. حسین‌زاده قشلاقی، سارا و مونس سرخه، مریم. (۱۳۹۵). «بررسی وجوه اشتراک و افتراق پارچه‌های عصر صفوی و عثمانی». *نگره*، ش ۴۱، ۹۴-۱۱۲.
۱۰. خالدی، فاطمه. سیدی، سیدعلی اکبر. الهی، محبوبه. (۱۳۹۸). «تحلیل رنگ‌ارغوانی در دوره هخامنشی». *ششمین کنگره ملی عمران، معماری و توسعه شهری*، تهران.
۱۱. خوش‌شمیم، سولماز و مافی، فرزاد. (۱۳۹۶). «تأثیر عناصر نور و رنگ در ارتقای فضای معنوی بناهای دوره اسلامی: بررسی مساجد شهر اصفهان در دوره صفوی»، *کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران*، دوره ۱، ۱۱-۱.
۱۲. سیدبنکدار، سیدمسعود. (۱۳۹۵). «بررسی جایگاه و عملکرد تاج‌قزلباش در تحولات سیاسی دوره صفویه». *شعیه‌شناسی*. ش ۵۶، ۲۱۸-۱۹۵.
۱۳. شریف‌زاده، سید عبدالمجید. (۱۳۷۵). *تاریخ نگارگری در ایران*. تهران: حوزه هنری.
۱۴. شریفی، سمیه. (۱۳۹۶). «نقد تطبیقی شعر هفت‌اورنگ عبدالرحمن جامی و نگاره‌های هفت‌اورنگ سلطان ابراهیم میرزا». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. *دانشکده ادبیات، دانشگاه بیرجند*.
۱۵. شروسیمپسون، ماریانا. (۱۳۸۲). *شعر و نقاشی ایرانی، حمایت از هنر ایران*. شاهکارهای نقاشی از قرن دهم. مترجم: عبدالعلی براتی و فرزاد کیانی، ویرایش: آیدین آغداشلو. تهران: نسیم دانش.

۱۶. عرب، احد. (۱۳۹۶). «بررسی فرهنگ عامه در شعر جامی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات، دانشگاه بیرجند.
۱۷. عظیمی‌نژاد، مریم. خواجه احمد عطاری، علیرضا. نجارپور جباری، صمد. تقوی‌نژاد، بهاره. (۱۳۹۶). تحلیل ساختاری طرح‌های تذهیب در نگاره‌های هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا. *باغ نظر*، د ۱۵، ش ۶۹، ۵۰-۳.
۱۸. فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۸۰). «فرهنگ عامه و ادبیات عامیانه فارسی». کتاب *ماه‌هنر*، ش ۳۹ و ۴۰، ۲۴-۱.
۱۹. لاجوردی، هاله. (۱۳۸۴). «نظریه‌های زندگی روزمره». *نامه علوم اجتماعی*، د ۲۶، ش ۲۶، ۱۴۰-۱۲۳.
۲۰. مرادخانی، علی و عتیقه‌چی، نسرين. (۱۳۹۷). «تفسیر نشانه‌شناختی رنگ از منظر حکمی در نگارگری ایرانی-اسلامی». *رهپویه هنر*، د ۱، ش ۱، ۲۳-۵.
۲۱. محبی، بهزاد. حسنخانی‌قوام، فریدون. امانی، مریم. (۱۳۹۷). «بررسی رابطه جایگاه اجتماعی و انتخاب‌رنگ البسه در نگاره‌های دوره صفویه». *هنرهای صناعی اسلامی*، ش ۱، ۱۳۹-۱۲۷.
۲۲. نبی‌زاده، مجید و موسوی‌شیلگانی، سیده‌مهسا. (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی تأثیر فرهنگ بر معماری و طراحی لباس با تمرکز بر مقطع تاریخی دوره صفویه». *شبک*، ش ۴۸، ۷۲-۶۳.
۲۳. نوری‌تل‌چاه، سونیا و اکبری، فاطمه. (۱۳۹۴). «بررسی طرح و نقش در فرش‌های حیواندار دوره صفوی با رویکرد ساختارشناسانه». *همایش ملی فرش دستباف خراسان جنوبی*، ۶۸۰-۶۵۹.
۲۴. هاشمی، غلامرضا. شیخی، علیرضا. دولت‌آبادی، فهیمه. (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی تزئینات معماری در نگاره‌های شاهنامه بایسنقری و هفت‌اورنگ ابراهیم‌میرزا». *مطالعات تطبیقی هنر*، د ۹، ش ۱۸، ۷۰-۵۱.
25. Jégou, L. *Color proportion of an image, A tool by L. Jégou*, Université de Toulouse-Le Mirail, Dépt. De Géographie, 2013-07, version 13/25/07.
26. Corbin, Henry (1978). *The man of light in Iranian Sufism, translated from the French*, by Nancy Pearson, London Kathleen. <http://www.freersackler.si.edu>